

Міністерство освіти і науки України
Обласний комунальний позакласний навчальний заклад
„Рівненська Мала академія наук учнівської молоді”
Рівненської обласної ради
Відділення історико-географічне
Секція етнологія.

*Традиції вишивального
мистецтва в селах
Кисоричі, що на
Рокитнівщині та Довге
на Дрогобиччині*

Науково-дослідницька робота
учениці 10 кл.

Кисорицької ЗОШ І-ІІІ ст.

Туренко Ірини Анатоліївни

Науковий керівник

вчитель трудового навчання

Кисорицької ЗОШ І-ІІІ ст.

Панько Світлана Всеволодівна

Рокитне - 2009 р.

Зміст

Вступ.....	3
Розділ I Основа для створення вишивки.	
1.1. Матеріали для вишивання.....	5
1.2. Функції вишивки.....	8
Розділ II Вишивка як складова матеріальної та духовної культури	
2.1. Локальні художні особливості вишивок.....	11
2.2. Традиції вишивального мистецтва.....	21
Висновки.....	26
Література.....	28
Додатки.....	

Вступ

Вишивка – складова частина народної художньої творчості. Для мене вишивка це улюблений і єдиний вид мистецтва яким я можу зайнятися у вільний час, забути про неприємності, поринути у спогади, помріяти і пофантазувати. Вишиваючи ловила себе на думці, що цікаво було б дізнатися, як вишивають в інших селах, регіонах. Для порівняння вибрала два села з різних регіонів. Село Кисоричі на Поліссі – оскільки я тут проживаю і село Довге на Галичині, там я відпочивала і маю чудових друзів, які й допомогли зустрітися з найбільшими майстринями-вишивальницями.

Протягом тисячоліть вироблялись навички абстрагування, удосконалювались сюжетно-знакові композиції. З'являлися нові мотиви, знаки, обереги. Але в безперервному процесі розвитку нічого не зникало. На старе нашаровувалось нове, в тісних взаємозв'язках відкладалося в народній пам'яті.

Активний трудовий процес вів до удосконалення художньої творчості і художнього бачення людиною навколишнього світу. Вишивальна творчість виступає як особлива діяльність людини, в якій розвивались форми суспільної свідомості і відповідної естетико-теоретичної думки.

Виникнення і поширення вишивки губиться в глибині тисячоліть. Про це свідчать історики, розповідають численні археологічні знахідки. Так, всесвітньо відома золота пектораль із Товстої Могили (IV ст. до н. е.), срібна ваза з кургану Чортомилик поблизу Нікополя (IV ст. до н. е.) не лише є витворами високої мистецької майстерності скіфів, а й містять цікаві сюжети, що дають змогу дослідити одяг, його декоративне оздоблення.

В епоху Київської Русі вишивка золотими і срібними нитками зазнала розквіту і поширення в побуті феодальної знаті. Вона була популярною й оцінювалась як надзвичайна коштовність. Нею прикрашали не тільки святковий, ритуальний, княжий, а й цивільний одяг, тканини для храмів.

Багаті художні традиції вишивального мистецтва отримали розвиток в художніх промислах, які виникли, сформувались і зазнавали постійного організаційно-структурного зміцнення в умовах радянської дійсності. В 1920-х роках у центрах традиційних ремесел, часто на базі колишніх земських майстерень

були створені художньо-промислові артілі, що об'єднували тисячі вишивальниць. У 1940 р. почали працювати кооперативи в західних областях України.

У повоєнний період іде процес об'єднання дрібних кооперативів, а в 1960 р. проходить реорганізація промислових артілей в державні підприємства.

З часом конкретні соціально-економічні, природно-географічні умови спричинились до формування численних осередків, локальних шкіл вишивання.

Художники, народні майстри на підприємствах народних художніх промислів в своїй творчій практиці розвивають нагромаджений досвід, багато працюють в справі підвищення художнього рівня виробів, декорованих вишивкою. Життя підтверджує, що вишивка як вид народного мистецтва постійно живе, розвиваючись, збагачуючись новими аспектами філософсько-естетичного звучання. Постійно зростає її популярність і зацікавленість нею. Вишивка стає об'єктом дослідження на Україні починаючи з середини XIX ст. Перспективність вивчення народного мистецтва зумовлена підвищенням інтересом суспільства до виробів ручної праці, до тих його видів, які зуміли в бурхливий вік науково-технічного процесу зберегтися, протистояти промисловим виробам.

Мета: Зібрати, дослідити і систематизувати матеріал про традиції вишивального мистецтва в селах Кисоричі та Довге; зробити порівняльну характеристику художніх особливостей, традицій вишивального мистецтва цих сіл, на основі цього зацікавити дітей мистецтвом художньої вишивки, показати її естетичне значення в житті народу формуванні національних традицій.

Завдання: Зібрати, порівняти і проаналізувати зразки вишивок на одязі, побутових речах давніх часів і сучасності; показати доцільність використання елементів в сучасних виробках; опрацювати літературу про вишивку в даних селах, дослідити традиції вишивального мистецтва .

Предметом дослідження є зразки вишивки та техніка вишивки майстринь сіл Кисорич та Довге.

Об'єктом дослідження є традиції вишивального мистецтва села Кисоричі та села Довге.

Село Кисоричі розташоване в Рокитнівському районі Рівненської області, а село Довге в Дрогобицькому районі Львівської області. [Дод. 1,2]

В селі Кисоричі створений шкільний музей „Світлиця” , де можна побачити предмети побуту, посуд, знаряддя праці, вишиті речі, одяг виготовлені вручну нашими дідусями та бабусями. Вишивку нашого села ніхто ще не досліджував, тим більше не порівнював із селами з інших регіонів в цьому і полягає наукова новизна роботи.

Розділ I Основа для створення вишивки

1.1 Матеріали для вишивання

Матеріали для вишивання – важливий фактор, який зумовлює художній рівень вишивки. Згідно призначення матеріали для вишивання поділяються на два види: матеріал як основа, на якій вишивають (тканини, шкіра), і матеріал, яким вишивають (нитки рослинного, тваринного походження, металеві, бісер, лелітки, корали, перли, гудзики тощо).

В українській народній вишивці масово поширені були для вишивання тканини домашнього виготовлення – лляні, вовняні, конопляні та шкіра. Матеріалами для виготовлення тканин в домашніх умовах, як на Рокитнівщині так і Дрогобиччині виступала місцева сировина: льон, коноплі, овеча вовна, які оброблялись цілорічно, поетапно, у визначені народним календарем терміни. Найкращі сорти льону-довгунця вирощували в Рівненській, Волинській, Львівській областях.

Як же ткалось полотно на Рокитнівщині? Адже ткацтво у цій місцевості було не тільки найпоширенішим, але й вважалось найпочеснішим жіночим заняттям. Ще у порівняно недалекому минулому практично кожна дівчина чи жінка в с. Кисоричі вміла ткати. В селі Кисоричі і Довге застосовували вертикальний ткацький верстат (кросна, бердо, нит), з першого воротила нитки заправлялися в нит і в бердо, нит прив'язувався шнурками до поножів, нитки що протягнуті через бердо прив'язувались до другого воротила. Узор закладався в ручну. Для ущільнення ниток користувалися бердом. [Дод. 3]

Льон та чоловічі стебла конопель (плоскінь) збирали у серпні. Жіночі стебла (матірку) залишали дозрівати на сім'я. Достиглі рослини в'язали у горстки та сушили на сонці. Сім'я із головок льону та матірку били праником, льон частіше – цепом. Після биття рослини вимочували у воді, м'яли й тіпали, аби позбавити волокна від терміття. Останнє робили на, терниці, тріпачці, використовували рубель, тіпали об стовп або об щось інше. Наступним етапом було розчісування кожної прядки волокна (микання мичок). Для цього призначалися дерев'яний гребінь, який встромлявся в спеціальний отвір в ослоні чи припічку, або кругла залізна щітка з набитими цвяхами (гребінка) котру

прив'язували до лави. Остаточне очищення волокна робили за допомогою чесальної щітки зі свинячої щетини, кінського волосіння або тонких цвяхів. Одночасно проводили сортування волокна за якістю. Для ткання високоякісного полотна призначалося найтонше й найдовше волокно – кукла, для снування основи, ткання буденних тканин – миканка, тобто залишки, які вибирали з чесальної щітки. Останок на дергальній щітці вал – ішов на виготовлення мішків, тканин суто господарського призначення.

Готове до прядіння повісмо волокна знову накладали на гребінь або навивали на кужіль (куделю). При прядінні повсюдно вживали веретено, а також механічну прядку.

Для перемотування ниток використовували мотовило – стрижень 1,5 м. завдовжки з ріжками на одному кінці та перпендикулярно встановленим брусом – на другому. В селі Кисоричі після просушування пряжу - так званий міток – знімали з мотовила і добре відзолювали у жлукті – видовбаній в колоді без дна. Потім нитки перемотували на клубки за допомогою витушки. Намагалися не мотати в ночі, бо біля хати буде мотатися нечистий. Існувало велике розмаїття орнаментальних мотивів – на вічка, на кружки, на шашки, на пасочки, у сосонку, кіскою та інші. Майстриня Панько Ганна розповідає що найпоширенішим орнаментом прядіння у с. Кисоричі був у сосонку, берізку і рядове (полотняне переплетення). Тонкі полотна, призначені для вишивання, в залежності від призначення, ткали рідшим або тугішим переплетенням, старанно вибілювали на росі, сонці, морозі, або залишали невибілене.

В селі Довге нарядені нитки для вишивання з льону чи конопель змотували у півмотки і багато разів золили в бочках – „зільніцях”. Вибілені нитки називали „білі”, „білка”, ними вишивали тканини, часто комбінуючи з сірими, невибіленими.

Глибоке знання технологічних процесів, хімічних властивостей природних матеріалів давало можливість отримувати різні кольорові відтінки. В Кисоричах використовували такий технологічний метод обробки сировини, при якому коноплі не вимочували у воді, як це робили в селі Довге, а стелили на стерні.

Сонце, роса і земля сприяли тому, що з кужеля після такої обробки отримували нитки з чорно-синім відтінком.

Нитки фарбували рослинними, тваринними та мінеральними барвниками. Так, в селі Кисоричі фарбу чорного кольору готували із жолудів дуба, з крушини — коричневу, з кори дуба темно-коричневу її найбільш використовували для фарбування кожухів, для темно-синього використовували ягоди чорниці. У селі Довге також використовували рослинні барвники. Так з кори верби готували світло-коричневу фарбу, а ще нитки фарбували в сажі, яка утворювалась при згоранні жиру в каганцях. Нитки виходили чорного, дещо нерівномірного кольору по всій довжині. Жир сажі надавав ниткам полиску, сприяв їх рельєфному виділенню на фоні тканини. Природні барвники застосовувались майже до ХІХ ст. Після цього настав час готових барвників.

Виготовляли як в селі Довге так і в Кисоричах вовняні нитки, тканини, на якість яких впливали властивості волокон різних порід овець, їх першої чи другої стрижки, весняної чи осінньої.

На зміну ручно пряденим приходили нитки фабричного виготовлення.

Отже, матеріали як в селі Кисоричах так і в селі Довге використовували однакові, спільним був і процес ткання, дещо відрізнялось фарбування ниток.

1.2. Функції вишивки

Сьогодні вишивка розглядається як важлива художня цінність, що виконує численні функції – естетичну, пізнавальну, комунікаційну. Це показовий вид мистецтва, який зберіг, доніс до нас і стверджує дальший розвиток орнаментальної, графічної, живописної культури народу.

Вишивання одягу, ця давня слов'янська традиція, особливого розвитку зазнала на Україні в ХІХ ст. На цей час чітко сформувались комплекси українського народного одягу – чоловічого та жіночого. Їх прикрашання вишивкою стало масовим явищем. Вишивали головні убори – намітки, очіпки, хустини, стрічки, чоловічі шапки; нагрудний одяг – жіночі і чоловічі сорочки, безрукавки; верхній одяг – кожухи, безрукавки, свити, юпки, кептарі та ін. Виробилась чітка система розміщення вишивки на окремих елементах одягу. В залежності від призначення одягу – святкового, весільного, буденного – вишивка мала свої особливості узору, його розміщення, колориту. При виконанні вишивки враховувались вік, сімейне становище людини. Весело – радісна вишивка дівочого одягу відмінна від вишивки на одязі молодниць, старшого віку жінок або вдів. [1. С.80]

Особлива увага приділялась вишиванню жіночих головних уборів – наміток, хусток. Як розповідає майстриня Панько Ганна Миколаївна: „В Кисоричах ще за Польщі хустки були зшиті з двох полотен і вишиті технікою затягування, по краях обов'язково з китицями. У війну почали вишивати один ріг хустини технікою настилання”. Типовим було вишивання одного рогу хустини, де розміщувалась смуга, окреслюючи трикутне поле для вазонних мотивів, „дерева”, „берізок”, квіткових галузок тощо. Чоловічі головні убори не вишивались. В с. Довге чоловічі капелюхи прикрашали вишиваними стрічками, які ззаду звисали на плечі, а жіночі головні убори не вишивались.

Особливим багатством вишивальних технік, логічністю розміщення виділяється вишивка основного компонента народного вбрання – сорочки. Біла вишита сорочка – це давня традиція, повна глибокого змісту. Це символ краси і чистоти, майстерності, естетичного смаку і святковості. Здавна сорочці приписувалась чарівна сила, з нею пов'язана ціла низка повір'їв, звичаїв, обрядів.

Сорочка розглядалась як „двійник” людини, що її носить. Сорочка найближча до тіла, і її шили, вишивали, носили так, щоб не порушувати давніх звичаїв. Як почати дівчині вишивати милому сорочку, щоб він ніколи не розлучався з нею? Як вишити сорочку, щоб вона була захисницею здоров'я, який знак-символ розмістити на рукаві, щоб оберегти руку, її силу для праці? Працелюбність нареченої визначалася за кількістю й довершеністю вишитих нею сорочок, котрих у посагу було більше сотні. В с. Довге існував такий звичай вишивання сорочки: дівчина брала в руки метелика і, починаючи вишивати, промовляла: „Яка ти є мудра і виписана, аби і я така мудра була вишити і виписати”. У селі Кисоричі вишивати сорочку починали з молитви, щоб Бог допоміг, дав силу та здоров'я вишити та носити сорочку.

В жіночих сорочках вишивали коміри, пазухи, рукави, подоли, в чоловічих – коміри, маніжки, манжети, дуже рідко полики. Крій, еволюція народного моделювання впливали на принцип розміщення вишивки на окремих частинах сорочок. У с. Довге та Кисоричах чоловічі сорочки були уставкові і безуставкові, тунікоподібні, вишивка зосереджена по обидва боки розрізу на грудях, на манжетах і комірі –стійці. В с. Довге Сорочку носили поверх штанів (сподні) і підперізували шкіряним поясом, а в Кисоричах вбирали в штани. Вишивка на Довжанських сорочках виконувалась в основному чорних і синіх кольорів, вовняними нитками. На сучасних сорочках можна зустріти яскраві теплі кольори. У Кисоричах давні традиції незмінні щодо вишивання чоловічих сорочок чорним і червоним кольорами. [Дод.4]

Досить своєрідною є жіноча сорочка с. Довге. Вишивалися уставки це домінуючий акцент не тільки вишивки рукавів, а й усієї сорочки. Логічне продумане розміщення прямокутної площини уставки висотою переважно до 15см, шириною до 35 см на самій видній верхній частині рукавів. Зустрічаються сорочки з вишивкою по всій довжині рукава. Жіночі сорочки декорували навколо шиї на манжетах щільно укладеними складочками брижами, вишивали манжети, коміри, коли сорочка шилась без коміра горловину оздоблювали мережкою (циркою) через яку протягували шнурок, який слугував для стягування горловини потрібного розміру, така сорочка називалась „стіганка”. Своєрідним був спосіб

носіння сорочок, їх носили короткими без підточки. На відміну в с. Кисоричах жіночі сорочки були довгими, по низу обов'язково була вишивка і мережка яку було видно з-під спідниці.

В Кисоричах жіночі сорочки шили зі вставками (поликами) або з суцільними рукавами, пришитими по основі чи по пітканню. Стан сорочок частіше складався з двох широких полотнищ. В оздобленні характерним був монохромний червоний орнамент, який виконувався технікою ткання, затягування. Орнамент розміщувався по горловині і по всьому полю рукавів. Це були геометричні або геометризовані малюнки, підказані самою технікою перебору. Композиції будувалися на чіткій ритмічності великих і дрібних фігур. [Дод.5]

Усередині ХІХ ст. в народному одязі масового поширення набув короткий одяг без рукавів – лейбик, сердак, а в с. Довге – гатран . До наших днів збереглась ця чудова річ виконана мамою майстрині Шипитяк Ганни з чорного велюру. Вишивка зосереджена на передніх полах, вирізах пройм, горловини, внизу подолів. Орнамент вишивки рослинний, виконаний кольоровими вовняними нитками з поєднанням бісеру та леліток (металеві пластинки) технікою гапт. [Дод.6]

У с. Кисоричі безрукавки – буденні керсетки шили з сукна або велюру, а святкові вишивали кольоровими нитками рослинним орнаментом, а вирізи пройм, горловини, внизу подолів обшивали рюшами, або монистами.

Яскравими акцентами виступає вишивка на незшитому поясному одязі, який носили тільки спереду. В с. Кисоричі побутували фартухи темних кольорів. Вони були або вовняні – в одне полотнище, або лляні чи конопляні, ткані в орнаментальні смуги червоного кольору з додаванням синього, а також вишиті на фабричній тканині. Фартух вишивали поперечними смугами рослинним, геометричним орнаментом. Кінці пояса були розширені і вишиті. Фартух обшивали мереживом.

У с. Довге цей одяг називався катран його вишивали на білому полотні геометричним орнаментом майже по всій площині. Катран оздоблювався китицями по середині - китиці ділили по горизонталі вишивку на дві площини, також китиці були внизу виробу. Такий катран називався – подвійний катран.

Жінка яка мала подвійний катран вважалась гарною та вправною господинею на селі. [Дод.7]

Багатством художніх засобів, декоративно-емоційного звучання виділяються вишивки тканин інтер'єрно-обрядового призначення: рушників, скатертин, постільної білизни, серветок, доріжок, килимів. Тканини інтер'єрного призначення вишивали переважно рушниковими швами, з поєднанням кількох технік.

Головні убори в Кисоричах вишивали тільки жіночі, а у с. Довге взагалі не вишивали. Вишивка на сорочках мала відмінності в кольорах, техніках вишивання, та орнаментації. Безрукавки мали різні назви, крій, не завжди були вишитими. Вишивка на поясному одязі також мала відмінності у назвах одягу, кольорах, техніці вишивання, розміщенні орнаменту.

Розділ II Вишивка як складова матеріальної та духовної культури

2.1. Локальні художні особливості вишивок

Починаючи експедицію, ми завітали до майстрині – вишивальниці Панько Ганни Миколаївни яка проживає в селі Кисоричі Рокитнівського району Рівненської області. Вона має 77 років. [Дод.8]

- У скільки років ви почали вишивати і хто вас навчив цьому ремеслу?
- Вишиваю з дитинства. Любов до вишивання перейшла у спадок від моєї мами. Колись кожна дівка в селі вміла вишивати, прясти. Це ніби був обов'язок. Я день і ніч вишивала б.
- У вас багато рушників вишиті на домотканому полотні. Ви вмієте ткати чи хтось допомагав?
- Так я сама ткала полотно, в мене ще й зараз ткацький верстат у хорошому стані на вишках лежить.
- Які техніки вишивки та орнаменти найбільше любите виконувати?
- Найбільше подобається затування і хрестик але вишиваю й іншими техніками. Дуже багато вишила наволочок гладдю, є рушники виконані технікою перебирання. Орнаменти для вишивання придумувала сама, а деколи вибирала з журналів і змінювала за своїм смаком.
Квіти є моїм улюбленим орнаментом.

- Чи підраховували ви вишивки виконані за свій вік?
- Ні не рахувала. Оскільки дуже багато вишивок пошила для своїх дітей і внуків це і рушники, наволочки, простині, сорочки. Зараз вишиваю для правнуків, а їх у мене п'ятеро, трохи важкувато йде вишивання вже не той рух.
- Можливо ви брали участь у виставках вишитих виробів?
- В той час про виставки я не знала і не думала. Колись приїждали в наше село поляки пропонували продати кілька вишитих виробів, але я їм подарувала рушник вишитий і тканий.

Майстриня усім серцем збагнула неперевершеність чарівної краси вишивки, глянеш на рушники і очі розбігаються; один краший другого. Орнаменти виконані різними техніками є тут і «гладь» і «хрестик» і «затування», «перебирання»,

„настилання”, а орнаменти так і ваблять своєю загадковістю: це хміль, барвінок, ружа, терен, виноград, півники, геометричні фігурки.

Давні рушники вишиті на домотканому полотні, і оздоблені мережками, як тоді називали «бігунки». Як розкаже майстриня: „У війну все шмаття було полотняне і хустки, і сорочки, і сподниці, рушники, а з вовни й валу тапочки робили, і все своїми руками, а оздоба тільки вишивання”.

Щоб детальніше порівняти вишивання сіл Довге та Кисоричі ми побували у чудовому краю смerek, а саме у Львівській області Дрогобицькому районі на берегах річки Стрий розкидане село Довге. Там ми зустрілись з чудовою майстринею Шипитяк Ганною Євстахівною якій виповнилось 84 роки. [Дод.8]

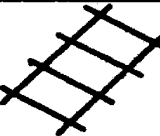

- У скільки років ви почали вишивати і хто вас навчив цьому ремеслу?
- Вишивати почала з дитячих літ. Пам’ятаю мама запалювала газову лампу, бо вишивали завжди увечері, і ми сідали вишивати, мама вчила як тримати голку, робити стібки. То було обов’язково.
- У вас багато рушників вишиті на домотканому полотні. Ви вмієте ткати чи хтось допомагав?
- Полотно ткали самі, за зиму назбирувались цілі сувої сурового полотна, а літом вибілювали біля ріки. Мали свій верстат, прядку. Колись це все мусило бути в хаті. Бо то всьо робили своїми руками.
- Які техніки вишивки та орнаменти найбільше любите виконувати?
- Вишивала різними техніками але найбільше ся подобає „кривулька” та „хрестик” косий, прямий, болгарський. Орнамент вишивала рослинний, геометричний. Файно поєднати єден із другим.
- Чи підраховували ви вишивки виконані за свій вік?

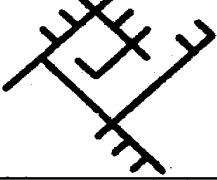
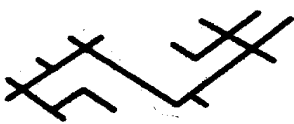

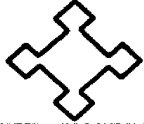

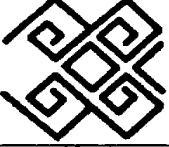

Йой та то стільки за свій вік вишила, що й ліку нема. Багато виробів вишила для дітей, внуків, правнуків.

- Можливо ви брали участь у виставках вишитих виробів?
- Колись в нас в районі були ярмарки але я не возила своїх виробів ні на виставку ні на продаж. Немало подарувала вишиванок родичам з Сибіру, Америки, щоб ся пам’ятали мене, село Довге і Україну.

Вишивка, як і мова, звичаї, образно виражає етнічну єдність. Це одна із тих важливих частин художньої культури, що тісно зв'язана з етнографічним середовищем.

Вишивка багата мотивами значення яких змінювалося з розвитком суспільства, але люди завжди вірили в те, що вони мають магічну силу. Усі мотиви взяті з реального життя, на що вказують їх назви. [3. С. 140]

Мотив	Графічне зображення	Мотив	Графічне зображення
1. Вуж		2. В'юни	
3. Рак		4. Ластівка	
5. Сова		6. Баран	
7. Овес		8. Косиці	
9. Цуцики		10. Перерва	

11. Купчак		12. Полуниця	
13. Виноград		14. Хміль	
15. Сосонка		16. Чорнобривці	
17. Хрест		18. Хрест	
19. Бесаг (мішок)		20. Кучері	
21. Меандр		22. Меандр	
23. Меандр		24. Безкінечник	
25. Берегиня			

Ромби, розетки, квадрати – виразники понять: сонце, земля, рослини - улюблені і масово поширені мотиви орнаменту Кисорицької вишивки. Зібрані давні узори, вишиті в червоно-синій гамі з назвами: хміль, хмелик, лагідний хміль, лапаний хміль, хміль ягідки, безконечник, огірочки, звізди, очка, ягідки, цимбали, кучері, роза повна, роза барвінкова, сокирки, копита, розбиті хрести, полуниці та ін.

У процесі історичного та культурного розвитку в Україні в кожній місцевості утворилися характерні орнаментальні мотиви й композиційні рішення, колірна гама, техніка шитва. У с. Кисоричі дуже поширеною була техніка «затягування», «перебирання», „настилання”.

Характерною особливістю техніки „затягування” є те, що вишивальна нитка протягується всю довжину орнаменту, аналогічно шву «у перед голку». Вишивається залежно від узору горизонтальними паралельними стібками справа наліво до кінця ряду, а потім у зворотньому напрямку. Узори, виконані в цій техніці, будуються з паралельних горизонтальних або вертикальних стібків,

прокладених від одного краю рисунка до другого. Кожний наступний ряд стібків віддалений від попереднього на одну нитку основи. У всіх рядах вишивають стільки горизонтальних або вертикальних стібків, скільки потрібно вертикальних ниток для утворення однієї клітинки. На одну клітинку орнаменту потрібно два повторення кожного ряду. На лицьовому боці узору утворюється вишитий рисунок, на вивороті його негативне зображення. [Дод.9]

Основним, домінуючим завжди виступає червоний або вишневий колір, силу звучання якого підкреслюють синім або чорним. В Кисорицькій вишивці використовувалися нескладні орнаменти, які утворюються з ритмічного повтору окремих або вписаних один в другий ромбів, восьмикутних зірок, ламаних ліній. Розетка – основний і найпоширеніший мотив вишивок у Кисоричах. Вона має чотири, шість і вісім загострених або заокруглених кінців, які поперемінно вишиваються червоним або чорним. Розетки чергуються із зображенням ромбів, кругів, зигзагів, хрестів у різних варіантах. Мотив хреста часто буває вписаний в ромби, прямокутники й має різне кольорове забарвлення – червоне або чорне чи синє.

У вишивках сіл Кисорич та Довге зберігається багато геометричних фігур, від яких віє таємничою силою легенд і вірувань наших пращурів. Значна кількість геометричних орнаментальних мотивів, які збереглися, мали в давнину магичний зміст.

Вишивки були своєрідними оберегами від злих сил. Однак з часом їхня семантика забулася, втрачено первісне значення і вишивки стали слугувати тільки художнім оздобленням. [2. С. 84] . Поряд з давніми мотивами поширені рослинно – геометризовані мотиви «рожі», «берізки», «хміль», «барвінок», «гусячі лапки», «сливки».

Вони дають вишивальницям великі можливості у створенні цілісного художнього образу. В їх трактуванні завжди наявний зв'язок з живою природою, але вони вирішені умовно і стилізовано.

Серед зооморфних мотивів Кисорицької вишивки одним із улюблених є птахи.

Вони зображуються дуже узагальнено, з живописними акцентами. Часто птахів зображують із деревом життя в центрі, з гілочками ягід, квітів.

Наприкінці XIX на початку XX століття значного поширення набули мотиви троянди в червоно – чорній гамі, виконані в техніці хрестика.

Хрестик – одна з найпоширеніших рахункових технік, вона найбільш легка, доступна у виконанні й презніманні узорів. Завдяки цьому хрестик дає величезні можливості для кольорової розробки орнаментального мотиву. Краса залежить від точного рахунку ниток тканини й діагонального перекриття верхніх стібків, які мають лягати в одному напрямку. У народному вишиванні ця техніка викликана появою нових рослинних натуралістичних мотивів у червоно – чорній гамі. Техніка хрестика поступово витісняє давні засоби шитва, стали колористичну гаму, традиційні орнаментальні мотиви. [2. С. 85]

Техніка хрестика полонила вишивальниць с. Довге і Кисорич. [Дод.10] У с. Довге вишивали прямим, косим і болгарським хрестиком, а ще його там називали „зерняте”, бо він сприяв зернистому звучанню орнаментальних узорів, поєднували його з іншими техніками „низинкою”, кривулькою. У Кисоричах вишивали косим хрестиком, поширений був і «курячий брід», цей шов застосовувався у поєднанні з «лічильною гладдю», «вирізуванням». [Дод.11] Він являє собою зворотний бік «зернового виводу», але вертикальні й горизонтальні стібки двічі не повторюються. Під час вишивання робочою ниткою стягують нитки тканини, щоб утворилися невеличкі дірочки. Цей шов має красивий вигляд, якщо його вишивають товстою крученою ниткою. Шов часто виконують у два, три й більше рядів. Для цього поруч з першим стібком виводять другий, третій і т.д. зміщуючи їх один відносно одного точно по вертикалі.

Як в Кисоричах так і в Довгому майстрині вишивали „гладдю” рослинні орнаменти кольоровими нитками на рушниках, наволочках, простинях. [Дод.12]

Вміли в Кисоричах вишивати технікою „перебирання”. „Перебирання” виконувалось на кроснах, на полотні нитки перебирались дощечкою, рахувались пари ниток, орнамент як з лицевої сторони так і з виворітної був чітким. [Дод.13] Дуже часто Кисорицькі майстрині вишивали рушники з поєднанням мережок виконаних кольоровими нитками пастельних тонів.

До давніх технік вишивання в с. Довге належать вирізування („різьовання”) і „виколювання”, „низинка”, „набірування”. [Дод.14] Найчастіше ці техніки виступали в орнаментуванні подолів спідниць, поєднувалися з стебнівкою. Як стеблові шви, так і обметування вирізаних, виколених дірочок виконувалось переважно вовняними чорними нитками, або лляними фарбованими сажею чи нагаром каганця, а згодом кольоровими нитками.

Поетапно в історичному аспекті змінювалися матеріал, техніки і нитки. До ХХ ст. вишивали переважно лляну або конопляну тканину вручну пряденими лляними, вовняними нитками.

Згодом входить у побут фабрична тканина, фабричні нитки – вовняні („волічка”), бавовняні, червоні, білі, різноколірні.

Як розповідає Шипитяк Ганна: „Йой тут зимов замете, що й ся не дістати до міста, щоб нитки придбати, а вишивати ся хотіло то шукали старі светри розпускали нитки, мочили, накручували на рамку щоб виправилися, потім змотували у клубки і вишивали”.

У розробці орнаменту довжанські вишивальниці зуміли створити безліч варіантів зображення різних елементів, мотивів, форм. Найбільш відомий геометричний орнамент, який утворюється із простих лінійних мотивів, прямих і скісних, ламаних і зубчастих. Їх перетин, комбіноване розміщення створювали як прості, так і складні геометричні форми. Особливого поширення набув мотив ламаної лінії („кривулі”) у вишивці жіночих, чоловічих сорочок, на нижній частині фартухів, безрукавках, чоловічих штанах („гатях”, „сподні”) . Кривулі вишивали одинарними або попарними рядами. На погрудках і рукавах жіночих сорочок часто вишивали по шість-вісім рядів кривульок. Різноманітності стрічковому геометричному орнаменту надають зубці, зигзаги, кіски, плетінки, спіралі, меандри.

Серед численних простих орнаментальних мотивів як один із провідних виділяється квадрат, розроблено дуже багато його варіантів.

Основне місце в орнаменталії посідає ромб різноманітного зображення. У стрічкових композиціях із ромбів використовуються додаткові мотиви – трикутники і зубці. З багатьох складних геометричних мотивів виділяються

виразністю окреслення розетки, а також напіврозетки, переважно восьмипелюсткові і променисті.

Відома у довжанській вишивці і сітчаста композиція, основним рапортом якої є ромб або квадрат, що утворюють прямокутну або діагональну сітку. Її віконця заповнені дрібнішими геометричними фігурами суцільно або маленькими цяточками, хрестиками.

Рослинно-квітковий орнамент ширше почав використовуватися у вишивці с. Довге з початку ХХ ст. Він характеризується багатством і різноманітністю мотивів, живописністю їх зображення, продуманістю кольорових співвідношень – від простих у вигляді хвилястого бігунця до складних галузок. Особливою фантазією творчого рішення позначені квіти, подані в основному в розгорнутому плані – чотири-, шести- і восьмипелюсткові. Їх серцевини – цяточки, круги, ромби, хрестики. Пелюсточки, як розділені, так і не розділені, мають заокруглене серцеподібне, зубчасте окреслення. Різноманітна форма квітів – вони витягнуті то по вертикалі, то по горизонталі, деякі подані у профіль. У всіх зображеннях квіти виступають як основні мотиви, що організовують додаткові мотиви в певну систему. [Дод.15]

У вишивці с. Довге серед складних рослинних форм поширені вазонні мотиви. Вони видрізняються від інших тим, що виростають з основи - прямокутника. Їх будова строго симетрична по вертикальних і горизонтальних лініях.

Згадані орнаментальні рослинні мотиви у другій половині ХІХ ст. виконувались переважно червоними і чорними нитками, з початку ХХ ст. – червоними і синіми. Починаючи з 20-х років ХХ ст. до вишивки сміливо входить яскрава поліхромність. Жовтий коричневий кольори підпорядковувались домінуючому червоному.

У багатій кольоровій гамі вишивки виступала тема галузки-китиці. Її використовували для декорування безрукавок, верхнього одягу. Трапляється у довжанській вишивці поєднання геометричного орнаменту з рослинним і антропоморфним. [Дод.16] Досить популярною в с. Довге була техніка вишивання гапт. Гаптування не обмежується рахуванням стібків по нитках тканини, воно має

свободу в ході голки, закриває площі мотивів, вільно малюючи заокруглені форми. [Дод.17]

Китиці – засіб оздоблення виробів, в с. Кисоричах переважно оздоблювали тканини інтер’єрно-побутового призначення, а в Довгому і одяг.

Як в Кисоричах так і в Довгому вишивали гладдю і хрестиком решта технік не повторювалась, також відрізнялись поєднання орнаментів, та кольорів.

2.2 Традиції вишивального мистецтва.

Художнє багатство української народної вишивки обумовлене яскраво виділеними провідними центрами вишивального мистецтва, які є в усіх етнографічних зонах України: Середнього Подніпров'я, Слобожанщини, Полісся, Поділля, Карпат з Прикарпаттям і Закарпаттям, Півдня України та ін. У кожному із них – свої традиції, своя система і творчі методи. До того ж і в межах етнографічних зон, крім основних центрів, виділяються локальні осередки, такі, наприклад, як Київщина, Полтавщина, Волинь, Гуцульщина, Бойківщина, Покуття, Буковина, Полісся. Часто село від села, автор від автора відрізняються характером вишивання. А загалом іде постійний процес розвитку вишивки на спільній основі народних художніх традицій, починаючи від її життя в етнографічному середовищі, кінчаючи промислами.

Мистецтво вишивки живе сьогодні складним багатогранним життям. Про активну мобільність, масовість цього виду мистецтва говорить той факт, що майже в кожній хаті у селах, дуже часто і в міських квартирах є вишиті рушники, скатертини, доріжки, покривала, накидки, порт'єри, наволочки, вишиті набори серветок. В Панько Ганни Миколаївни вся хата у вишивці. На стінах двох кімнат 15 рушників, а на ліжках лежать по 5 подушок з наволочками, вишитими широкими орнаментальними смугами; вишиті доріжки, серветки. Це не виняток, а типовий приклад сучасного інтер'єру.

Вишиваються сьогодні ансамблі одягу, його окремі компоненти, особливо сорочки, сукні. Вишитий одяг носять люди різного віку – як у містах, так і в селах.

Жоден із сучасних сценічних костюмів численних хороших, танцювальних ансамблів не обходиться без декорування вишивкою. [1.С.156]

Вишивають жінки й чоловіки, молодь та учні. Вишивають для себе, для сім'ї, для дому, як подарунки, на замовлення, на виставки-конкурси, на ярмарки, на персональні, ретроспективні, тематичні виставки. Як пояснила нам вишивальниця з с. Довге: „Ми вишиваємо так, як у нашому селі вишивають, бо в сусідньому зовсім інше вишивання. Але кожна з нас старається вишити сорочку, щоб ні в кого такої не було”. А в цьому і є вічна таємниця діалектичної взаємодії

індивідуального та колективного при строгому дотриманні традиційних законів вишивання.

Як розповідає нам Панько Ганна: „Коли була дівкою то з дівчатами збиралися на вечорниці вишивати, співати, то в гурті можна такого навишивати що й не знаєш що з ним далі робити. Кажуть дівчата вишивають та сміються, а мами порють та плачуть.”

Здавалося б рушник для нас звичайна побутова річ. Ми навіть не замислюємось про його історію чи обрядове значення. А вишитий рушник в Україні посідає особливе місце. Без рушника ніде не обходилося він завжди був при руці господині, і від слова «рука» утворилось його назва – «ручник», «рушник». Це елемент духовної і матеріальної культури українського народу. Без рушника не відбувалась жодна важлива подія в житті наших предків – родини і хрестини, заручини, весілля, похорони. В народі збереглася споконвічна віра в життєдайну силу рушників, їх символічне значення в людському житті. На Україні не було жодної оселі яка б не прикрашалась рушниками. Рушник характеризував господиню її дочок, їх майстерність, вправність, охайність. Рушника передавали як оберега з роду в рід, із покоління в покоління, берегли як родову реліквію.

Панько Ганна з с. Кисорич зберегла рушник, який вишила її мама Владичук Олена Михайлівна. [Дод.18] Це був весільний рушник. Виконаний двома техніками, червоними і чорними нитками. Майстриня говорить що чим більше живеш тим більше дізнаєшся, і своїм дітям на весілля вишивала рушники без чорних ниток, бо коли на весільному рушнику є чорні нитки, то і в житті будуть чорні смуги.

За принципом ужитковості виділяють три основні типи рушників: побутові, декоративні та обрядові. Побутовими витирали руки й обличчя, посуд, стіл ці рушники отримали назву «втиральник», «утирач», «стирок», «стирач». У с. Кисоричі Вони були просто декоровані, виткані з грубшого полотна – «просто», «берізкою», «коскою», «у хвойку», «йолкою». Їх краї обов'язково перетикалися кількома смугами «лавками», «в лавки», «в полоски», «в полочки» - червоними або чорними. [Дод.19] Рушник був найдорожчим подарунком матері в дорогу синові як пам'ять про дім побажання щасливого майбутнього в новому житті.

Рідна мати моя, ти ночей не доспала,
І водила мене у поля край села,
І в дорогу далеку ти мене на зорі проводжала,
І рушник вишиваний на щастя, й на долю дала.

А.Малишко.

Існували подарункові рушники які дарували на пам'ять гостям, вони так і називалися подарок. В с. Кисоричі подарок сягав трьох метрів у с.Довге двох. Під час будівництва хати рушниками підіймали сволюки, потім ці рушники дарували майстрам. На них приймали новонароджених, з рушниками проводжали людину в останню путь.

Важлива роль рушника в похоронному обряді пояснюється медіативною роллю, пов'язаною з поєднанням сфер життя і смерті, адже похоронний обряд сприймався як сполучна ланка між ними. Рушник – дорога життя, початок – народження, кінець завершення життєвого шляху. Часто перев'язували рушниками корогви, хрести під час походу, процесії чи похорону. Рушники дарували старостам, перев'язували через плече, якщо на заручинах доходили згоди. Такі рушники називалися «плечовими». Весілля також не обходилося без рушників. Широко використовувалися рушники в декоративному оздобленні інтер'єру хати. В минулому їх вішали над іконами й називали рушник – «покутний», «божниковий», «божник», «на образник», «іконний». Довжина божників досягала трьох метрів і більше у с. Кисоричі, у с. Довге вони були коротші і посередині перев'язували стрічкою тоді вішали на ікони. [Дод.18]

Рушники вішали на кілок, від чого вони дістали назву «кілкові».

Держи хату, як у віночку,

Рушники на кілочку.

Завдяки своїй яскравій орнаменталіції вони виконували функцію своєрідних прикрас, декоративних акцентів в оздобленні селянської хати. Їх вішали між вікон, дверей.

У майстрині с. Кисорич ми побачили і вишиті картини, хоча їм десь років біля 50 але невмируща класика „Несе Галя воду” заставляє нас пригадати слова пісні і це все таємнича сила вишивки. [Дод.20]

У с. Довге було поширене вишивання килимів, розмірами 2х3 м. Килими вишивали на грубому домотканому полотні, мішковині кольоровими вовняними нитками. Щоб вишити килим потрібно було чимало ниток, терпіння і цілий рік часу. На килимах вишивали переважно рослинний, геометричний орнамент, зустрічався антропоморфний. [Дод.21]

Поспілкувавшись з молодшими майстринями с. Довге, а саме Зубрицькою Ростиславою Григорівною якій 35р. Можна вірити що вишивка в с. Довге незабута, відновлюються давні техніки, звучать по новому орнаменти. Ростислава Григорівна продемонструвала нам свої вироби. Досить цікава серветка вишита технікою „гапт” сучасними нитками, а ще ми побачили вишиті хрестиком ікони. [Дод.22] Релігійної тематики торкалися і старші майстрині, вишивали в церкву хоругви, обруси і підряси для священника.

„Низинку” в новій інтерпретації нам запропонувала Станович Марія Степанівна. Рушник вишитий „низинкою” з „хрестиком”. [Дод.23]

Чудовою вишивальницею з с. Кисорич є моя мама Туренко Наталія Петрівна. В асортименті вишитих нею виробів є серветки, наволочки, простині, рушники, накидки, доріжки. Дуже любить вишивати „хрестиком”, кольоровими нитками. Візерунки підбирає з журналів на різну тематику. Любов до вишивання передалась і мені. [Дод.24]

Активне життя вишивки на предметах одягу та інтер'єру пов'язане з її важливою естетичною функцією. При цьому необхідне врахування специфіки естетичних почуттів людини, її смаків, здібностей, ерудиції і, основне, потреб, необхідності брати участь у творенні краси з допомогою голки і нитки.

Особливе місце у вишивальному мистецтві посідає вишита сорочка. Українська сорочка кінця XIX – початку XX ст. мала велику кількість локальних варіантів крою та орнаментатії і відповідала чи одному, чи одразу кільком цільовим призначенням. Це й колоритно оформлені святкові сорочки, і більш стримані пожнивні, і повсякденні. Чоловічі й жіночі сорочки залежно від їхнього призначення, а також від заможності сім'ї шилися з полотна різної якості. [4. С.59] В обох селах забезпечення чоловіка та інших членів родини сорочками, покладалося за традицією на дружину. На весіллі жених був одягнений у сорочку,

що її пошила і вишила молода. Орнаментація українських сорочок виконувалася техніками ткацтва та вишивки. Вишивали сорочки лляними та конопляними нитками домашнього виготовлення, пізніше – фабричними бавовняними нитками (заполоччю), іноді вовною та шовком.

У 50 – 60-х роках у с. Кисоричі відбувається ніби тимчасовий розрив з традиційними принципами вишивання. Зазнають поширення рушники, вишиті гуцульськими узорами, взятими з уставкових низинкових вишивок. Вишивали їх гладдю, або хрестиком що приводило до їх збільшення в розмірах, порушення зміни художньої правди, природи класичної низинкової гуцульської вишивки. Та скоро самі вишивальниці спостерегли, що „сумні в нас ці ромби в рушниках”. Згодом, уже в 70-х роках приходить реальна оцінка того, що не знаходило підтримки і не мало перспектив розвитку. У Кисорицьких майстринь по-новому звучать відомі мотиви дубового листя, калини та інші поліські мотиви, відроджуються забуті техніки вишивання, а вишиті сорочки вишиваються майже в кожній хаті.

Творчість вишивальниць – свідчення того, що живуть неповторні, вивірені віками і тисячоліттями традиції. В кожному селі майстрині створюють оригінальні вироби, виходячи із системи традиційних шкіл вишивання. Всіх їх об'єднує така риса творчості, як, по-перше, співзвучність тим основним принципам технічного, колористично-орнаментального рішення узорів, які притаманні тому середовищу, де вони побутують. По-друге, їх творчість визначається принципами спадковості. По-третє, вони сміливо використовують метод варіантності.

Все це і лежить в основі новаторських пошуків у розвитку вишивки сьогодення.

Висновки

Проаналізувавши зібрані зразки вишивок та поспілкувавшись із майстринями сіл ми дізналися що вишивка розвивалась як домашні ремесла. Кожна історична епоха вносила зміни у їх життя. Впродовж віків кристалізувалась чітка художня система, в якій гармонійну єдність творять матеріал, техніка, орнамент, композиційно-кolorистичне рішення. Вишивка не піддається довгому зберіганню. Але вишивальниці перефразовували узори, створюючи співзвучні своєму часові складні орнаментальні композиції, в яких виявляються нашарування тем, образів і сюжетів різного історичного походження..

Дивовижна талановитість вишивальниць виявилась у їх глибокому вмінні використовувати прості, на перший погляд, засоби для одержання ефективних декоративних акцентів.

В селах Кисоричі та Довге використовувались однакові матеріали для вишивання, дещо відрізнялось їх фарбування

Поетапно йшла еволюція вишивальних матеріалів. На зміну ручно пряденим приходили нитки фабричного виготовлення. Для кожного комплексу одягу, інтер'єрних тканин використовували інший матеріал. Відрізнялись вишивки кольоровою гамою, поєднанням орнаментів, розміщенням вишивки на одязі та тканинах інтер'єрно-обрядового призначення.

Художні традиції вишивального мистецтва – це сукупність найбільш стійких і характерних ознак щодо матеріалу, технік виконання, орнаменту, композицій, колориту. Різне поєднання їх дає неповторні ознаки художньої вишивки, в якій відображені естетичні смаки та ідеали краси її творців.

Вишивання — це найдемократичніший вид мистецтва: вишивкою займалися у сім'ях купців, поміщиків, ремісників, при царському дворі, у селянських родинах; як у великих містах, столицях, так і у найвіддаленіших гірських селищах. З п'ятирічного віку навчали дівчинку жіночому ремеслу: прясти, ткати, вишивати, плести плетиво. А у 13 — 15 років вона повинна своїми руками приготувати посаг на весілля, подарунки майбутньому чоловіку та його родині.

З розповідей старших майстринь ми зрозуміли, що ніщо не завадило їм займатися вишиванням навіть війна, яку вони пережили. Зуміли знаходити потрібні матеріали в дуже скрутний час і мали велике терпіння, адже вишивали при гасових лампах. А от молодим вишивальницям більше пощастило, в даний час є всі умови і освітлення і широкий асортимент ниток, тканин, було б тільки бажання, фантазія і терпіння створювати на полотнах прекрасні шедеври.

Саме життя підтверджує, що вишивка активно розвивається і збагачується новими аспектами філософсько-естетичного звучання, що змістовна краса її художньої мови необхідна сьогодні не менше, ніж у минулому, що в наш час зростає її художньо-культурна цінність.

Література

1. Захарчук-Чугай Р.В. Українська народна вишивка. – Київ „Наукова думка”, 1988
2. Кара-Васильєва Т.В., Чорноморець А. Д. Українська вишивка – Київ „Либідь” 2002.
3. Ковальчук О.В. Українське народознавство. – Київ „Освіта”, 1992.
4. Ніколаєва Т.О. Історія українського костюма. – Київ „Либідь”, 1996.
5. Пономарьов А. П., Артюр Л.Ф., Косміна Т.В. та ін. Українська минувшина, ілюстрований етнографічний довідник. – Київ „Либідь”, 1994.
6. Сорокина Л. М. Учись вишивати – Киев „Радянська школа”, 1988.